

BEVEZETŐ

Kötetünk A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei címmel indult szegedi konferenciasorozatunk hetedik, 2012. március 29–30-án tartott konferenciájának anyagait tartalmazza. A konferencia két napján összesen 27 előadás hangzott el, ebből 16 jelenik meg ebben a kötetben. A tanulmányok szokás szerint a nyelvtörténeti kutatások igen széles spektrumát ölelik fel, számos új eredménnyel gazdagítva korábbi ismereteinket.

A kötet írásai közül több a grammatikalizáció kérdésével foglalkozik. Dér Csilla Ilo-na tanulmányában a szakirodalom kritikus áttekintésével azt kívánja megmutatni, hogy a grammatikalizációnak megvannak a maga sajátos vonásai, még ha egyébként nagy variációkat mutat is. Dömötör Adrienne a *mondván*, az *úgymond*, a *hogy úgy mondjam* és az *idézőjelben mondom* diskurzusjelölőket együttesen tekinti át. Ezek mai funkcióikban vagy történetük bizonyos szakaszában párhuzamba állíthatók egymással. Korábbi részletes elemzéseire támaszkodva kiemeli a funkciók és a lezajlott grammatikalizációs folyamatok hasonlóságait és eltéréseit. Gugán Katalin azt vizsgálja, hogy mennyire feleltethető meg egymásnak a hanti és a magyar igeekötők kialakulásának folyamata. Ennek során bemutatja a hanti igeekötők szemantikai és formai jellemzőit, majd az igeekötők grammatikalizációja kapcsán kitér a változás fokozatosságának kérdésére és az igeekötők függetlenségére. Úgy véli, hogy a magyar igeekötők nagyobb mondattani függetlensége feltehetően egy másik, az igeekötők grammatikalizációjától független változási folyamat eredménye. Schirm Anita a *szóval* diskurzusjelölő grammatikalizációjának folyamatát és a mai magyar nyelvben való használatát ismerteti. Kutatásai szerint a *szóval* diskurzusjelölő funkciója nem új keletű, és a szó a történeti és a mai adatok szerint széles használati körrel rendelkezik.

A másik nagyobb témakör a történeti morfológia. Horváth László az *összes*, *többi*, *némely*, *csupa* utáni számhasználatot vizsgálja a Magyar történeti szövegtár alapján. Mind a négy szó esetén az egyes számú főnévhasználat került túlsúlyba, az *összes* után a 20. század második felében, a *többi*, *némely*, *csupa* után pedig a 19. század végén, illetőleg a 20. század elején következett be a számhasználati fordulat. E változás oka a magyar mennyiségjelzős szerkezetekben uralkodó egyeztetési tendenciához való igazodás, közeledés lehetett. Kalcsó Gyula a sociativusi toldalék Berrár Jolántól származó eredetmagyarázatát pontosítja. A *mindenestül* alakon valószínűleg az *-st* és az *-ul/-ül* ragok kapcsolódtak össze, a *mindenestülfogva* pedig mellérendelő összetétel, amelyben a *fogva* korábbi 'egészen, teljesen' jelentésben szerepel. Németh Miklós a *minden* alaktani felépítése kapcsán arról értekezik, hogy a *minden* névmás szintaktikai viselkedése mennyiségjelzős szerkezetekben eltér a nem határozott számnevekéétől. Azt vizsgálja, hogy miért nem lesz domináns a többes szám használata a *minden* után egyetlen nyelvtörténeti korszakban sem. Szentgyörgyi Rudolf az ablativusi határozóragok mikrorendszerének változatait elemzi zempléni, máramaroszigeti és nagyszombati-szilincsi boszorkányperek alapján. A rendszerek leíró bemutatása mellett nyelvjárás-történeti, társadalomnyelvészeti szempontokat is figyelembe vesz. Terbe Erika a feltételes mód használatának változását mutatja be Batthyány Ferencné Svetkovics Katalinnak a 16. század középső harmadából származó leveleiben, és arra mutat rá, hogy a misszilisekben a latin befolyás kevésbé érvényesül, az 1560-as évekre szinte teljesen a magyarosabb forma kerekedik felül. Bizonyos tekintetben e témakörbe sorolható C. Vladár Zsuzsa tanulmánya, amely a magyar helyesírás egyik meghatározó alapelvének, a szóelemző elvnek a kialakulását követi nyomon a 16–17. századi grammatikák alapján. A szóelem-

ző helyesírás kialakulására a kortárs német ortográfiák elvei és problémamegoldásai lehetnek hatással.

A kötetben emellett a nyelvtörténet más, hagyományos és újabb megközelítései is megtalálhatók. Zoltán András tanulmánya a magyar nyelv szláv jövevényszavai átvételének időrendjét helyezi új alapokra. Arra mutat rá, hogy a bolgárban a denazalizáció lényegesen később ment végbe, mint a keleti szlávban és a pannóniai szlávban. Az északi bolgár nyelvjárásokban (ahova a Kárpát-medence középső és déli részén élő szláv nyelvű csoportok is tartoztak) a nazálisok még a 13. században is megvoltak, vagyis a 11–13. század folyamán is kerültek át a magyarba szláv jövevényszavak, nemcsak a honfoglalást közvetlenül követő időben.

Horváth Katalin a magyar szórend változását vizsgálva arra mutat rá, hogy az szoros kapcsolatban áll a mondat információs szerkezetét megmutató aktuális mondattagolással, valamint a mondat hangsúly-, idő- és aspektusviszonylataival. Emellett emellett is érvel, hogy különbség van a dinamikus igei jelentések meghatározta mondatok és a statikus igékkel létrejött mondatok szórendje között.

A történeti nyelvjáráskutatás körébe sorolható Juhász Dezső tanulmánya, amelyben az interregionális nyelvjárástörténet problematikáját tárgyalja. Az egyes nyelvjárásterületeken zajló változások a szomszédsági viszonyokból eredő kölcsönhatások figyelembe vétele révén jobban feltárhatók. Ennek illusztrálására a 'kecskegida' jelentésű szavak (pl. *kiskecske*, *kecskefű*, *gida*, *kecskeolló*) történeti nyelvföldrajzi mozgását mutatja be hang-, alak- és szótörténeti tekintetben az egész nyelvterületre kiterjedően.

Nagy L. János a Halotti beszéd és az Ómagyar Mária-siralom szövegében a sorrendi/szórendi kereszteződés alakzati megközelítését állítja a középpontba. A Halotti beszéd szövegében kereszteződő (kiasztikus) alakzatot ír le, amelynek a latin párhuzamában nincs sorrendi megfordítás, az Ómagyar Mária-siralomban pedig a kereszteződések alakzatai szolgálnak újabb bizonyítékot a szöveg retorizáltságára.

Kuna Ágnes az *Ars Medica* (1577k.) meggyőzési stratégiáival foglalkozik. Elemzi a meggyőzés különböző tipikus mintázatait és jellemző nyelvi reprezentációit a meggyőzés tényezőihez kötődő fogalmi kategóriák (így például a kipróbáltság, a hasznosság, a bizonyosság, a hitelesség) mentén.

A földrajzi köznevek történetével foglalkozik Bába Barbara tanulmánya. Azt vizsgálja, mi lehet az oka azoknak az egyenetlenségeknek, hogy némely ősi eredetű földrajzi köznévi korai adatoltsága ellenére is csak jóval később terjed el. A *kerek* és az *erdő* lexémák alapján azt veszi szemügyre, hogy valamely szómező elemei elterjedésüket tekintve milyen hatással lehetnek egymásra.

Végezetül köszönetet mondunk lektorainknak lelkiismeretes munkájukért, amellyel a beérkezett tanulmányokat elbírálták.

Szegeden, 2013 decemberében

Forgács Tamás – Németh Miklós – Sinkovics Balázs